

Christopher A. Faraone – Sofia Torallas Tovar (eds.):

*Greek and Egyptian Magical Formularies.
Text and Translation, Vol. 1.*

(BERKELEY, CA: DEPARTMENT OF CLASSICS,
UNIVERSITY OF CALIFORNIA, 2022)

Az első görög nyelvű mágikus papiruszok Egyiptom homokjából kerültek elő a XIX. század elején. A legelsőt, „Artemisia átkát” 1826-ban publikálták.¹ A század végén és a XX. század elején megsaporodtak a publikációk, de ennek a filológusok közül nem örült mindenki, sőt volt, aki úgy nyilatkozott, hogy a varázspapiruszok bárcsak sose kerültek volna elő, mert ezzel lerombolják azt az emelkedett képet, amit addig a görögségről ápoltunk.² 1928-ban jött el az ideje, hogy Karl Preisendanz összegyűjtse az addig különböző helyeken publikált varázspapiruszokat. 1931-ben jelent meg a 2. kötet, és a harmadik, ami néhány kiegészítésen kívül a mutatókat tartalmazta, 1941-ben jutott el a tördelésig. A 288 oldalas kötet 16 különböző mutatót tartalmazott: Görög szavak; Latin szavak; Személynevek és műcímek; Egyiptomi hónapok; Országok, népek, földrajzi és topográfiai kifejezések; Isten- és démonnevek; Óraistenek; Szavak -él és -el végződésel (angyalnevek); Szavak -óth, oth, -ót végződésel; Keresztény szentek; Logoszok; Varázsszavak; Palindromok; Magánhangzósorok; Szavakból és betűkből képzett képek; Homéros versorai. Azért idéztem a mutató összes kategóriáját, mert ez a könyv végül sohasem jelent meg. Egy bombatámadás során a teljes betördelt anyag megsemmisült, egyetlen levonat maradt meg belőle, ami ma – mikrofilmen vagy kinyomtatva – a mágiával foglalkozó könyvtárak féltett kincse. Az első kiadás 147 varázsszöveget tartalmazott görög, illetve részben kopt eredetiben, és mellette párhuzamosan német fordításban. Preisendanz az egyes papiruszokhoz rövid bevezetőt írt, de a jegyzetek csak a szövegkritikai megjegyzésekre korlátozódtak. Az olvasónak a fordításból kellett rájönnie, hogyan értelmez a kiadó bizonyos kifejezéseket.

¹ ELTE, ORCID 000-0001-878-8102. A tanulmány megírását az OTKA támogatta (A Clermont-Ferrand-i átoktáblák corpora: NKFI 134319). Brashear, William: Out of the Closet: Recent Corpora of Magical Texts = Classical Philology, 91, 1996, 372–383, itt 372. A papiruszt ma a bécsi Papyrusmuseumban őrzik.

² Bajnok Dániel: Bárcsak sose kerültek volna elő. Budapest, 2005, 2. (kézirat); Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich von: Aus ägyptischen Gräbern = Uó: Reden und Vorträge. Berlin: Weidmann, 1913, 254–255.

Csak 1973-ban született meg a mai napig használatos második, javított és kiegészített kiadás Albert Henrichs szerkesztésében.³ Ez ugyancsak az eredeti szövegek és a német fordítás kiadására korlátozódott, noha az angolszász világban az egyetemi hallgatók már nemigen tudtak németül. De, mint kiderült, nem ez volt a legnagyobb hibája a könyvnek. Az egyik az volt, hogy nem vette figyelembe, hogy 1973-ig számos újabb varázsszöveg jelent meg kötetekben, folyóiratokban, ezeket azonban Henrichs nem vette fel a gyűjteménybe. A másik, még súlyosabb hiányosság abban állt, hogy Preisendanz és Henrichs a varázspapiruszoknak csak a görög részét adta ki (néhány kopt szóval és mondattal együtt), az egyiptomi démotikus részeket azonban nem, sőt kihagyásukat fel sem tüntette. Preisendanz XIV. papirusza összesen 27 görög sorból áll, noha az eredeti, a démotikus szövegekkel együtt 1227 sor hosszú.⁴ Az egyiptológiában nem járatos kutatók csak akkor figyeltek fel erre a hiányosságra, amikor egy Chicagóban tanító német vallástörténész, Hans Dieter Betz tanítványaival 1986-ban kiadta az akkor ismert valamennyi varázspapirusz angol fordítását.⁵ Ez a kötet 130 görög és démotikus varázsszöveget és kiegészítésként egy 208 soros démotikus varázslatot tartalmaz. A papiruszokon található rajzokat vonalas rajzként a szövegek eredeti helyén illesztették be, vagyis pontos képet lehetett alkotni az eredeti papirusz felépítéséről. Ennek a 353 oldalas kötetnek az volt a hiányossága, hogy csak az angol fordítást tartalmazta, de nagy előnye is volt, ti. ha röviden is, de tartalmazott jegyzeteket.

Mind Preisendanz, mind pedig Betz munkája távol állt egy ideálisnak tekinthető kiadástól. Azt, hogy hogyan kell egy varázsszöveget korszerűen kiadni, egy Kölnben élő amerikai kutató, Robert W. Daniel és egy akkor Pisában tanító olasz professzor, Franco Maltomini mutatta meg.⁶ Kétkötetes, angol nyelvű munkájukban összesen száz varázsszöveget jelentettek meg, amelyek nagyrészt Preisendanz gyűjteménye után jelentek meg a legkülönbözőbb helyeken, de az is előfordult, hogy egy-egy korábban kiadott szöveget javítottak lényegesen.⁷ Minden címszónak ugyanaz a felépítése: lelőhely, datálás, őrzési hely, első kiadás, kommentár, fordítás, szakirodalom, a dokumentum méretei. Ezt követi egy rövid bevezető a szöveg tárgyról

³ Preisendanz, Karl – Henrichs, Albert (eds.): *Papyri Graecae Magicae*. Stuttgart: Teubner, 1973–1974.

⁴ Bajnok Dániel: „Védj meg engem minden démontól”. Görög nyelvű védővarázslatok papiruszon és fémllemezen = Nagy Árpád (szerk.): *Az Olympos mellett II*. Budapest: Gondolat, 2013, 707–738, itt 709.

⁵ Betz, Hans-Dieter (ed.): *The Magical Papyri in Translation. Including the Demotic Spells*. Chicago – London: The University of Chicago Press, 1992. A második, javított kiadást használtam és idézem.

⁶ Daniel, Robert W. – Maltomini, F. (eds.): *Supplementum Magicum*. Vol. I. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1990.

⁷ Daniel, Robert W. – Maltomini, F. (eds.): *Supplementum Magicum*. Vol. II. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1992, 15–25.

és sajátosságairól. A bevezető után teszik közzé a szöveg eredeti nyelvű kiadását, az angol fordítást, majd egy részletes kommentárt, amelyben a neveket, varázsszavakat és nyelvi különlegességeket magyarázzák el. A második kötetet egy 93 oldalas, részletekbe menő mutató zárja le. Amelyik esetben lehetséges, a kötetek végén közlik a papiruszok vagy osztrakonok (felirathordozó cserépdarabok) jó minőségű fényképét.

Ilyen előzmények után jelent meg a Christopher Faraone és Sofia Torallas Tovar vezette nemzetközi kutatócsoport első kötete, amely célul tűzte ki, hogy a görög és démotikus egyiptomi varázsszövegek teljes (mindkét nyelvű) változatát publikálja korszerű angol fordítással és részletes kommentárokkal.⁸ A kötet javasolt rövidítése GEMF. A nagy alakú, 531 oldalas kötet összesen 54 dokumentumot tartalmaz időrendi sorrendben, a következő fejezetekben:

1. A legkorábbi formulák (Kr. e. II. – Kr. u. II. sz.)
2. A korai császárkor bilingvis, démotikus és görög formulái (Kr. u. II–III. sz.)
3. A korai császárkor görög formulái (Kr. u. II–III. sz.)
4. A késő császárkor görög formulái (Kr. u. III–IV. sz.)

Összesen 24 kutató készítette el a fordításokat és a kommentárokat.

A papiruszok rajzait, démonalakjait az eredeti szöveg közlésébe illesztik be, de a rajzokon szereplő betűket és szavakat a fordításban is feltüntetik.⁹ Minden szöveget egy rövid fejléc és egy bevezető előz meg. A fejléc tartalmazza a GEMF- és a PGM-számot (ha van), a lelőhelyet és a datálást. Ezek után felsorolják az első kiadást és a további kiadásokat, az esetleges fordításokat nyelvenként, a kommentárokat és a papirusz jelenlegi őrzési helyét. A kötetet 29 oldalas bibliográfia zárja. Számunkra különösen érdekes lehet, hogy két dokumentumot (GEMF 53; 54) egy fiatal magyar kutató, Mihálykó Ágnes adott ki, aki az oslói egyetemen és a bécsi akadémián dolgozik. Itt most a kötet utolsó forrását idézem magyar fordításban. A mindössze öt soros, 8 x 20 centiméteres, késő III., esetleg kora IV. századi görög és kopt nyelvű papiruszt ma Prágában, a Nemzeti Könyvtárban őrzik. A kopt részek fordítását nagybetűvel írtam át. A varázsszavakat vastag betűvel közlöm.

Haragot mérséklő eljárás. HÁROMSZOR KELL ELMONDANI. ÉN VAGYOK
BENCHÓÓÓCH

ABRASAX AZ ÉN NEVEM, MICHAÉL AZ ÉN VALÓDI NEVEM, **THÓOUTH**.

Mérsékeljétek¹⁰ a haragot és a dühöt,

amit NN érez ellenem, NN ellen, engedelmeskedve a nagy

istennek, **Neouphneióthnak**.

⁸ Faraone, Christopher A. – Torallas Tovar, Sofia, (eds.): Greek and Egyptian Magical Formularies. Text and Translation, Vol. 1. California Classical Studies: Berkeley, California, 2022.

⁹ Uo., 380–381.

¹⁰ Az ige többes számban áll.

Az NN az eredetiben egy nagy görög delta (Δ), aminek alul egy kis szára van, vagyis úgy néz ki, mint egy kis homokozólapát. A bevezetés tárgyalja a szöveg valamennyi szavát és kifejezését, valamint a mágus görög és kopt helyesírási hibáit.

A démotikus papiruszokon előfordul, hogy bizonyos szavakat vörös tintával emelnek ki. Ezeket a démotikus és az angol változatban bekeretezéssel emelik ki. A GEMF 17 egy oldalának kiemelt szavai: formula; másikat mond; formula: hétszer. Másik formula; Formula; Elkészítése.¹¹

A kötet hiányossága (amiben Preisendanz és Betz kiadásaival osztozik), hogy nem tartalmazza a papiruszok fényképeit. Igaz, egy ekkora kötet esetében ez jelentősen megnövelte volna a kiadás költségeit.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy ez a kötet megmutatja, hogyan kell a XXI. században varázspapiruszokat kiadni, de abban csak reménykedhetünk, hogy az első kötetet követi majd egy második is, és ehhez is találnak a szerzők olyan nagyvonalú támogatókat, mint Joe és Jeanette Neubauer, a chicagói Neubauer Collegium szponzorai.

Németh György

¹¹ Uo., 287.